

POJETÍ ROVNOVÁHY V EKONOMICKO-EKOLOGICKÉM SYSTÉMU

A. Soukup

katedra ekonomických teorií, PEF

Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 - Suchbátka

Anotace:

V článku jsou analyzovány specifické rysy vytváření rovnováhy, která zahrnuje vnější vlivy /externality/, např. průmyslový odpad.

Tato ekonomická rovnováha musí být v souladu s ekonomickými imperativy. To je cílem ekologické politiky. Druhá

část článku analyzuje dva základní typy této politiky. První typ používá kvantifikaci nákladů v porovnání s ekologickými škodami. Druhý typ porovnává výsledky dosažené ekologickou regulací s alternativním užitím vynaložených zdrojů.

Summary:

In the article there are analysed specific features of the creation of equilibrium, which includes external impacts /externalities/, for instance industrial waste.

This economic equilibrium has to be connected with ecological imperatives. This is the goal of ecological policy. Two basic types of this policy are analysed in the second part of the article. First type applies quantification of costs in comparison with ecological damages, second type uses results of ecological regulation in comparison with alternative using of the expenditures.

Klíčová slova:

rovnováha, externality, preference, spotřebitel, volba technologie, ekologická regulace

Key words:

equilibrium, externalities, consumer preferences, choice of technology, ecological regulation

Pojetí rovnováhy v ekonomicko-ekologickém systému

Pojem ekonomické rovnováhy /optima/ v tržním hospodářství je všeobecně znám. Pokusíme se nyní aplikovat jej na

system, který obsahuje vedle běžných ekonomických statků také tzv. externality /vnější vlivy/ ekonomické činnosti.

Hlavní ekologické externality, aktuální nejvíc v současné době, jsou zhruba tyto:

- odpady /převážně průmyslového původu/ ve vodě, vzduchu a v půdě
- kontaminace potravních řetězců
- zhoršování zdravotního stavu obyvatelstva
- narušování schopnosti samoobnovy ekologického systému

Vlastnosti těchto vnějších vlivů se projevují na jiném místě a většinou i v jiném čase než v místě a čase jejich vzniku, nedopadají bezprostředně na původce externalit /výrobce určitých statků/, ani na spotřebitele statků, jejichž vedlejší účinky jsou právě tyto jevy.

Není zcela přesné, že

se externality na trhu vůbec neprojevují, ale jejich projevy jsou mnohem komplikovanější než u běžných statků.

Uvažujme například odpady ekonomické činnosti obsažené ve vzduchu, vodě a půdě, tedy v různých částech ekosystému.

Za spotřebitele budeme považovat ty, na které externality dopadají, nikoliv uživatele hmotných statků spojených s externalitami.

1) Účinky odpadů se neprojevují v místě a čase svého vzniku

2) Spotřebitelské preference /ve vztahu k těmto externalitám/ se projevují nepřímo, prostřednictvím trhu jiných statků.

Účinky odpadů na zdraví obyvatelstva se po určité době projeví růstem poptávky po zdravotnických službách, jejich účinky na kvalitu půdy se projeví zvýšenou poptávkou po ekologických potravinách apod.

3) Do spotřebitelských preferencí se dostávají většinou krátkodobě působící externality. Jedinci mají sklon k tomu více oceňovat vlivy působící v přítomnosti nebo v blízké budoucnosti oproti vlivům v delším časovém horizontu.

4) Do spotřebitelských preferencí se dostávají většinou krátkodobě působící externality. Jedinci mají sklon k tomu více oceňovat vlivy působící v přítomnosti nebo v blízké budoucnosti oproti vlivům v delším časovém horizontu.

4) Volba technologie při výrobě statku spjatého s tvorbou vnějších vlivů /odpadů/ determinuje jejich výši, výrobce

však není vhodně motivován, protože do jeho nákladů ex-

ternality samovolně nevstupují. Jeho odpověď na Samuelsonovu otázku "Jak?" je nebude brát v úvahu.

V preferencích spotřebitele musí být nějakým způsobem zohledněny statky, které procházejí trhem, i když se třeba projevují nepřímě. O množství odpadů nemohou jedinci rozhodovat stejně jako dejme tomu o množství rohlíků /běžných statků/, že si je při určité ceně koupí nebo nekoupí. I nepřímé působení ad 2) však předpokládá existenci preference jedince vyhnout se nepříjemným následkům odpadů.

Druhou podmínkou je začlenění vnějších vlivů /odpadu/ v motivech výrobce. Samovolné začlenění zde prakticky neexistuje. Naproti tomu velký vliv má prostředí, v němž se výrobce pohybuje. Toto prostředí lze však daleko více ovlivňovat prostřednictvím hospodářské politiky.

Žádný typ regulace však nemůže vést k začlenění všech vnějších vlivů, přitom samovolné působení tržního mechanismu vede pouze k začlenění nepatrného množství vnějších vlivů.

Hlavním problémem tohoto pojetí optima je však to, že nerespektuje potřeby ekonomicko-ekologické rovnováhy. Určité množství odpadů, které by jinak požadavkům optima odpovídalo, může už překročit kritickou hranici a vést k nevratným změnám v ekosystému nebo ve zdravotním stavu obyvatel. Tyto imperativy nemusí v sobě zahrnovat ani preference jednotlivců, ani motivy volby vhodné technologie.

Rovnováha ekologického systému se řídí svými pravidly, která jsou odlišná od rovnováhy ekonomické, její zachování vystupuje v podobě určitých limitů na množství odpadu, které nemusí mít nic společného s výsledky danými utvářením ekonomické rovnováhy.

Hospodářská politika vyspělých zemí směřuje již dnes ke dvěma základním typům priorit. První je priorita ekonomického růstu a adaptace ekonomických a společenských struktur moderním technologiím. Druhá je orientována na stabilitu ekosystému, zahrnuje v sobě stimulaci nových technologií slučitelných s

tímto cílem. Rozdíl mezi nimi není zcela totožný s tradičně chápaným rozdílem mezi neoliberalními a

keynesiánskými směry, hlavní pozornost u druhého typu není zaměřena na ekonomiku samotnou, ale na dříve neuvažované vnější vlivy.

Těmto dvěma typům odpovídají dva základní druhy ekolo- logické politiky. První vychází z toho, že náklady vynalo-

žené na ochranu životního prostředí by v zásadě měly vyrovnávat škody způsobené negativními vlivy, přičemž do těchto škod lze zahrnout jen zjevné poškození materiálu, zdraví atd.

nebo takové, které lze nějakým způsobem podchytit a vyčíslit. Další podmínkou je vymezení vlastnických práv a povinností i u veřejných statků a tedy i jednoznačné určení původce negativních vlivů.

Dlouhodobé a latentní účinky /např. u elektromagnetického záření nebo radioaktivních odpadů, případně dlouhodobě postupující eroze půdního fondu/ lze do tohoto schématu zařadit jen obtížně. Základním kritériem určování rozsahu a zaměření ekologické regulace je ekonomická efektivnost. Tedy jen ekonomicky vyspělé země mohou mít dostatek stupňů volnosti pro rozsáhlejší ekologicky orientovanou regulaci.

Druhý přístup vychází z porovnání dosažených výnosů. Uspokojení ze zlepšení životního prostředí by se mělo rovnat uspokojení z dodatečné spotřeby materiálních statků, ke které nedojde v důsledku existence ekologické regulace. Zlepšení životního prostředí vyžaduje určitou oběť kvantity materiálních statků a služeb, která je jeho alternativním nákladem. Není kvantifikovatelný jinak než prostřednictvím alternativního vyjádření různých možností volby, druhý přístup neobsahuje požadavek na striktní kvantifikovatelnost.

Lze říci, že první přístup determinuje spodní hranici rozsahu ekologické regulace, zatímco druhý horní hranici. Vzhledem k tomu, že potenciální rozsah ekologické regulace je vždycky omezen, nelze automaticky předpokládat, že výsledný stav bude v rámci limitů zachování ekosystému, mimo jiné i proto, že jejich kvantitativní výše není dosud známa. Ať už vlivem různých okolností dostane přednost kterýkoliv z obou

způsobů regulace, výsledný stav by měl být uvnitř hranice zachování sebeobnovovací schopnosti ekosystému.

V České republice je specifická situace, zaujímá jedno z nejvyšších míst v množství emisí škodlivých látek /na jednoho obyvatele i na jednotku GNP/ ve srovnání s ostatními vyspělými zeměmi /viz 4)/, přitom probíhající ekonomická transformace výrazně limituje možnosti ekologické regulace.

Antiekologická struktura, která se vytvořila v systému direktivního hospodářství, které naprosto nerespektovalo potřeby ekonomickoekologické rovnováhy, trvá v podstatě doposud. Excesivní využívání zdrojů surovin a energie, rozsáhlá emise škodlivých odpadů do okolí ekonomické činnosti a efekty dlouhodobého působení cizích látek v půdě, vzduchu, zdrojích vody a v potravinových řetězcích jsou vázány na strukturu ekonomiky, kterou nelze změnit v krátké době. Pouhé kompenzování škodlivých účinků podle prvního způsobu ekologické regulace existující strukturu zásadně nezmění. Přejít k druhému typu bude však možný až po určité době.

Literatura:

1. Interfutures. Facing the Future, Mastering the Probable and Managing the Unpredictable, OECD, Paris, 1979
2. Samuelson, P.: Ekonomie, Svoboda, Praha, 1991
3. Stieglitz, J.: The Economics of the Public Sector, Norton and Company, New York, 1988
4. Zpráva o stavu životního prostředí v ČSFR, Vesmír, Praha 1992